

УДК 347.77

В. О. КОМАРОВ,

начальник науково-дослідного відділу патентно-ліцензійної, винахідницької та раціоналізаторської діяльності у Збройних Силах України,

М. П. ЯРЕМЕНКО, науковий співробітник

(Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ)

Охорона об'єктів права інтелектуальної власності, що належать до сфери національної безпеки, у передових країнах світу

Розглянуто питання подальшої інтенсифікації процесу впровадження норм міжнародного права у відносини регулювання інтелектуальної власності, у тому числі, впровадження глобального патенту. Разом з тим, прогресуючий процес адаптації національних законодавств до міжнародних норм аж ніяк не впливає на питання, що стосуються інтересів національної безпеки і оборони окремих держав. Цей аспект знаходить своє відображення в міжнародних угодах, конвенціях та договорах, що спрямовані на глобалізацію процесів охорони інтелектуальної власності у світі.

Проаналізовано особливості міжнародних угод та конвенцій у сфері функціонування інтелектуальної власності в глобальному контексті. На підставі наведених положень сформовано висновки, що сучасне законодавство зарубіжних країн спрямоване на застосування патентної системи для сприяння ефективному використанню винаходів, інноваційним процесам при одночасному забезпеченні інтересів держави в сфері національної оборони і безпеки.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, міжнародні угоди, інтернаціоналізація, патентна кооперація.

Рассмотрены вопросы дальнейшей интенсификации процесса внедрения норм международного права в отношения регулирования интеллектуальной собственности, в том числе, внедрение глобального патента. Вместе с тем, прогрессирующий процесс адаптации национальных законодательств к международным нормам отнюдь не влияет на вопросы, которые касаются интересов национальной безопасности и обороны отдельных государств. Этот аспект находит свое отображение в международных соглашениях, конвенциях и договорах, которые направлены на глобализацию процессов охраны интеллектуальной собственности в мире.

Проанализированы особенности международных соглашений и конвенций в сфере функционирования интеллектуальной собственности в глобальном контексте. На основании приведенных положений сформированы выводы.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, международные соглашения, интернационализация, патентная кооперація.

Інтелектуальний капітал в сучасному світі дедалі більше перетворюється на провідний чинник економічного зростання та міжнародного обміну, стає головним у визначенні ринкової вартості продукції високотехнологічних компаній і створенні стабільного високого рівня конкурентоспроможності. Тільки використання новітніх технологій дозволить вітчизняному виробнику завоювати достойне місце на світовому ринку торгівлі озброєнням та військовою технікою.

Процес глобалізації економіки, який набув надзвичайно високих темпів розвитку з 90-х років., органічно пов'язаний з визначальними технологічними зрушеннями у світовій економіці, радикальними змінами в співвідношенні різних чинників ефективного економічного розвитку. Головний напрям таких зрушень – це надзвичайно швидке піднесення значущості ролі інтелектуального капіталу, особливо в найбільш динамічних галузях і секторах, що визначають майбутнє світової економіки.

Інтелектуальний капітал дедалі більше перетворюється на провідний чинник економічного зростання та міжнародного обміну, радикальних структурних зрушень, він стає головним у визначенні ринкової вартості високотехнологічних компаній та формуванні стало високого рівня конкурентоспроможності. Все це дає підставу для проголошення становлення якісно нового типу економіки – know ledge-based economy, яку в США в 90-і роки. стали називати “новою економікою”. У цій економіці головна роль належить вартості, що створюється знанням.

Досвід розвинутих індустриальних країн світу свідчить про те, що всебічна охорона і комерціалізація інтелектуальної власності є необхідною умовою виробництва наукомісткої конкурентоздатної продукції, просування її як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, джерелом одержання додаткового прибутку, одержання конкурентних переваг на товарному ринку над виробниками аналогічної продукції.

Ці зрушення об'єктивно підносять значення належної охорони інтелектуальної власності та захисту законних прав власників інтелектуального продукту. Адже інтелектуальна власність складає важливий компонент інтелектуального капіталу суспільства. Але, зважаючи на те, що процеси відтворення інтелектуального продукту все більше інтернаціоналізуються, виникає об'єктивна потреба в тому, щоб будь-яка країна гармонізувала своє національне законодавство з міжнародними нормами у сфері забезпечення належної охорони інтелектуальної власності.

Взагалі, пріоритет міжнародних норм регулювання в умовах глобалізації диктується зростаючим темпом здійснення операцій на світовому ринку та зростаючою складністю регулятивних норм, що потрібні для забезпечення безперервного світового обміну. Ці процеси досягли такого масштабу, коли вузьконаціональні підходи вже не спрацьовують і стають приводом для наростання протиріч між країнами та регіонами світу.

Аналіз статистичних даних однозначно вказує на те, що нині у світі процеси охорони інтелектуальної власності досягли надзвичайно високої інтенсивності, що

були неймовірними ще десятиріччя тому. Це підтверджується, зокрема, такими показниками, які свідчать, що жоден сектор світового господарства не зростає такими темпами, як обмін продуктами інтелектуальної діяльності, що є або можуть бути об'єктами інтелектуальної власності.

Зараз у світі щороку подається понад 700 тис. заявок на патентування. У 2000 році обсяг доходу від продажу ліцензій на запатентовані об'єкти склав 100 мільярдів доларів, що у 10 разів більше, ніж у 1990 році. За таких умов інтенсифікації, з одного боку, процесів науково-технологічної діяльності, а з іншого, – міжнародного комерційного обміну альтернативою міжнародному правопорядку був би надзвичайно суперечливий конгломерат національних норм регулювання, який постійно репродукував би колізії у двосторонніх відносинах та фактично звів нанівець усі переваги оперативного обміну, що пов'язані з сучасною глобальною революцією в засобах комунікацій та інформатизації. Зокрема, саме під впливом цих міркувань уже ставиться на порядок денний питання про потребу подальшої інтенсифікації процесу впровадження норм міжнародного права у відносини регулювання інтелектуальної власності, у тому числі про впровадження глобального патенту.

Разом з тим, прогресуючий процес адаптації національних законодавств до міжнародних норм аж ніяк не впливає на питання, що стосуються інтересів національної безпеки і оборони окремих держав. Цей аспект знаходить своє відображення в міжнародних угодах, конвенціях та договорах, що спрямовані на глобалізацію процесів охорони інтелектуальної власності у світі.

Так, стаття 73 Угоди про торговельні аспекти інтелектуальної власності (TRIPS), прийнятої Світовою організацією торгівлі та правовою системою Європейського Союзу робить суттєві виключення з питань, що визнаються істотними для інтересів національної безпеки [1]. Так, член Угоди не зобов'язаний надавати ту або іншу інформацію, якщо він вважає, що її розкриття суперечить його істотним інтересам безпеки, і має право вживати будь-які дії, які він вважає необхідними для захисту істотних інтересів своєї безпеки:

відносно матеріалів, що розщеплюються або матеріалів, з яких вони виходять;

відносно торгівлі зброєю, боєприпасами й військовою технікою, а також подібної торгівлі іншими товарами й матеріалами, що здійснюється прямо або побічно для цілей постачання збройних сил;

якщо вони вживаються у воєнний час або в інших надзвичайних обставинах у міжнародних відносинах.

1. Захист інтересів держави у сфері національної оборони і безпеки

Сучасне законодавство зарубіжних країн спрямоване на застосування патентної системи для сприяння ефективному використанню винаходів, інноваційним процесам при одночасному забезпеченні інтересів держави у сфері національної оборони і безпеки.

Так, у США міністерством оборони на основі федерального законодавства розроблені нормативні

документи, що регламентують порядок набуття і передачі прав на інтелектуальну власність та обмеження на її розповсюдження. Право бути патентовласником та видавати такі документи міністерству оборони та іншим міністерствам та урядовим органам, що віднесені президентом до оборонних органів, надається патентним законодавством США [6]. У Франції в інтересах національної безпеки держава може в будь-який час провести відчуження винаходу, що є предметом заявки на патент, чи патенту. Ніякий винахід не може розкритися чи вільно використовуватися до отримання дозволу міністра промислової власності після висновку міністра оборони [4]. У Росії інтелектуальною власністю військового, спеціального і подвійного призначення розпоряджається федеральне відомство [7].

Основну частину патентного законодавства США містить розділ 35 “Патенти” Зводу законів США [6].

Стосовно секретності винаходів та подання заявок у зарубіжних країнах зазначено, що якщо внаслідок видачі патенту публікація або розкриття винаходу, щодо якого уряд має майновий інтерес, може, на думку голови зацікавленого урядового органу, завдати шкоди національній безпеці, комісар, повідомлений про це, наказує зберігати винахід у таємниці і призупиняє видачу патенту на цей винахід. Якщо внаслідок видачі патенту публікація або розкриття винаходу, щодо якого уряд не має майнового інтересу, може, на думку комісара, завдати шкоди національній безпеці, комісар повинен передати заявку на патент, в якій описано такий винахід, для вивчення Комісії з атомної енергії, міністру оборони і главі кожного іншого міністерства або урядового органу, віднесеного президентом до оборонних установ США. Якщо, на думку зазначених відомств, розкриття винаходу через видачу на нього патенту завдасть шкоди національній безпеці, винахід має зберігатися в таємниці, а видача патенту призупиняється на такий час, якого потребують національні інтереси.

Таким чином, патентний закон США не передбачає існування патенту на секретний винахід, а встановлює механізм вилучення прав інтелектуальної власності на секретні винаходи з виплатою відповідної компенсації винахідникам. Зазначені вище процедури і повноваження органів державної влади чітко визначені в законі.

Під час реалізації політики в галузі захисту інформації уряд США виходить з того, що перехоплення іноземними державами конфіденційної державної та приватної інформації, а також великих обсягів відкритої інформації, що передаються через урядові і комерційні мережі, після їх обробки, зіставлення й об'єднання розрізаних відомостей, як правило, призводить до розкриття державних таємниць. Починаючи з середини 80-х років захист ліній зв'язку та автоматизованих систем став важливим завданням компетентних державних органів США.

Слід зазначити, що закон США “Про забезпечення безпеки ЕОМ” № НК 145, прийнятий Конгресом у травні 1987 року, встановлює пріоритет національних інтересів при розв'язанні проблем безпеки інформації (у тому числі і приватної) [5]. Наприклад, цей акт декларує, що

вимоги державних органів щодо забезпечення необхідних рівнів захисту інформації можуть бути поширені на будь-яку важливу інформацію. При цьому закон встановлює, що важливою вважається та інформація, втрата якої, неправильне використання, несанкціонована зміна або доступ до якої можуть призвести до небажаних впливів на національні інтереси.

Цей закон встановив нову категорію інформації обмеженого доступу – “несекретна, але важлива з погляду національної безпеки”. До цієї категорії віднесено практично всю несекретну інформацію урядових відомств, а також значну частку відомостей, що обробляються в інформаційно-телекомунікаційних системах і корпораціях, які працюють за урядовими замовленнями.

У Франції кожна заявка на об'єкт промислової власності підлягає подвійній перевірці: посадовими особами міністерства національної оборони та експертами Національного інституту промислової власності. Прерогативи міністерства національної оборони щодо виявлення заявок, що впливають на обороноздатність країни, порядок збереження їх в секреті та відчуження в інтересах національної оборони закріплені в Законі про патенти на винаходи та декреті “Про заявки на патенти і свідчення про корисність, про видачу і підтримку чинних документів”.

Слід також зауважити, що заявки на європейський патент, що подаються заявниками, які мають місце проживання або місце знаходження у Франції, теж підлягають вищезазначеній процедурі. Суть цієї процедури полягає в тому, що вповноваженим для цього співробітникам міністерства національної оборони в 15-денний термін з дня прийняття заявок Національним інститутом промислової власності надаються для вивчення подані патентні заявки. За їх доповіддю міністр національної оборони ставить вимоги про заборону розкриття або вільного використання винаходів чи про подовження терміну дії заборони, на підставі чого видається постанова міністром промислової власності. Міністр національної оборони може в будь-який час сповістити міністра промислової власності про зняття заборони. У випадку судового розгляду про відшкодування збитку від подовження заборони розкриття або вільного використання винаходів експертиза може бути проведена тільки особами, вповноваженими на це міністерством оборони [4].

Кодекс інтелектуальної власності Франції також передбачає можливість засекречування та вилучення винаходу на користь держави, якщо це необхідно в інтересах національної оборони, а саме:

L.612-8. Міністр оборони має право на ознайомлення в конфіденційному порядку із заявками на патент у Національному інституті промислової власності.

L.612-9. Винахід не може розкриватися або вільно використовуватися до дозволу міністра промислової власності після отримання висновку міністра оборони. Дозвіл вважається автоматично наданим після закінчення 5 місяців від дати подання заявки на патент.

L.613-19. В інтересах національної оборони держава може в будь-який момент отримати ліцензію “для

держави” для використання винаходу, який є предметом заявки на патент або патенту, незалежно від того чи буде таке використання здійснюватися нею самою чи від його імені. Ліцензія “для держави” видається за клопотанням міністра оборони на підставі розпорядження міністра промислової власності. Розпорядження визначає умови надання ліцензії за виключенням розміру винагороди.

L.613-20. В інтересах національної оборони держава може в будь-який час провести відчуження винаходу, який є предметом заявки на патент або патенту.

Патентний закон Великої Британії передбачає обмежування розповсюдження інформації стосовно безпеки держави і громадян:

§ 22. Інформація, що має відношення до оборони держави та безпеки громадян.

(1) Коли заявку на патент подано в патентне відомство (на підставі цього закону, договору чи міжнародної конвенції, в яких бере участь Об'єднане Королівство, до чи після встановленої дати), та, на думку контролера, заявка містить інформацію, що на підставі повідомлення міністра є інформацією, публікація якої може завдати шкоди обороні держави, контролер може дати розпорядження, що забороняє або обмежує публікацію цієї інформації чи її передачу будь-якій особі або особам.

Патентний закон Великої Британії визначає можливість використання запатентованих винаходів для потреб Корони (§ 55) таким чином [8].

Незалежно від яких-небудь положень дійсного закону будь-яке державне відомство і будь-яка особа, яка уповноважена в письмовій формі державним відомством, має право для потреб Корони і відповідно до положень цієї статті виконати кожне з таких дій в Об'єднаному Королівстві у відношенні запатентованого винаходу без згоди власника патенту:

(I) виготовляти, використовувати, ввозити або зберігати продукт, продавати або пропонувати його до продажу, коли така дія є випадковою або додатковою до його виготовлення, використання, ввозу або збереження; чи

(II) у будь-якому випадку продавати або пропонувати його до продажу для визначених потреб оборони іншої країни, або відчужувати його (інакше, чим шляхом продажу) для будь-якої цілі; відчужувати або пропонувати для відчуження що небудь виготовлене, використане, завезене або що зберігається у виконання повноважень, наданих цією статтею, і будь-які згадані в цій статті дії не вважаються порушенням відповідного патенту.

Патентний закон Великої Британії (§ 59) регламентує також питання використання винаходів Коронаю в період надзвичайного стану:

(1) У будь-який момент після настання періоду надзвичайних обставин, як він визначений у даній статті, повноваження, що можуть бути здійснені у відношенні винаходу державним відомством або особою, уповноваженою цим відомством на підставі статті 55, включають до себе повноваження на використання винаходу для будь-якої цілі, що вважається таким відомством необхідною:

для ефективного ведення воєнних дій, у яких може брати участь її Величність;

для здійснення поставок і виконання послуг, суттєвих для життя суспільства;

для забезпечення достатності поставок і послуг, важливих для добробуту суспільства;

для стимулювання продуктивності промисловості, торгівлі і сільського господарства;

для стимулювання і забезпечення напрямів експорту й обмеження імпорту взагалі або певних товарів з усіх або деяких країн і для збалансування торгівлі;

для забезпечення доступності для використання і використання всіх ресурсів суспільства способом, що щонайкраще відповідає його інтересам; чи

для надання допомоги постраждалим і відновлення господарства, а також для розподілу основних поставок і послуг у будь-якій країні або на території за межами Об'єднаного Королівства, що в результаті війни опинилися у важкому становищі,

У даній статті “період надзвичайних обставин” означає будь-який період, що починається з дати, яка повідомляється в урядовому декреті як початок періоду надзвичайних обставин для цілей даної статті, і закінчується датою, яка може бути оголошена як дата його закінчення.

Патентний закон **Федеративної Республіки Німеччини** (§ 13) встановлює певні обмеження, що стосуються інтересів безпеки держави [3].

Дія патенту не настає, якщо, федеральний уряд постановляє, що винахід мусить використовуватись в інтересах громадського добробуту. Вона не поширюється на використання винаходу, постанова про яке в інтересах безпеки держави видається повноважними вищими органами влади або, за їхнім дорученням, нижчою інстанцією. Власник патенту в таких випадках може претендувати на відповідну винагороду з боку держави.

Відповідні положення стосовно секретних винаходів та винаходів, що відносяться до сфери національної безпеки, визначені і в патентному законі **Італії** [9]. Так, в статті 41 зазначено, що винахід повинен зберігатися в таємниці з моменту повідомлення, яке стосується вимоги про відстрочку, і в продовження всього терміну, на який видача патенту і публікація про винахід відкладені, а також у продовження виконання рішення про примусове відчуження і після рішення про це, якщо назване рішення встановлює обов'язок зберігати винахід у таємниці.

Патентні права, які хоч і впливають із заявки, що знаходиться на розгляді, можуть бути примусово відчужені державою в інтересах оборони країни або в інтересах суспільної вигоди (стаття 60) [9]. Примусове відчуження може також обмежитися одним лише правом використання винаходу для потреб держави.

У силу вищезгаданого відчуження, оскільки воно здійснено в інтересах оборони й у відношенні патенту, що належить італійському громадянину, до органу управління, який здійснив відчуження, переходить також право запитувати патенти на винаходи за кордоном, за виключеннями й обмеженнями, установлені самим цим органом.

Примусове відчуження здійснюється розпорядженням президента республіки, яке видається за

пропозицією відповідного міністра й за узгодженням з міністром промисловості, торгівлі і ремесел і міністром фінансів; якщо цей захід здійснюється в інтересах оборони країни, то попередньо заслуховується думка Ради Міністрів, а у всіх інших випадках – погляд Комісії скарг (стаття 61) [9].

Розпорядженням про примусове відчуження, здійснене в інтересах суспільної вигоди, повинно встановлюватися також відшкодування, яке надається патентовласнику, і визначається після заслуховування думки Комісії скарг; якщо ж примусове відчуження здійснене в інтересах оборони країни, відшкодування може бути встановлене в подальшому (стаття 62) [9].

Патентний закон **Російської Федерації** (стаття 13) передбачає надання уряду Російської Федерації права на використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка в інтересах національної безпеки без згоди патентовласника з його повідомленням про це в найкоротший термін і виплатою йому відповідної компенсації [10].

На відміну від більшості країн світу, у Російській Федерації існує інститут патенту на секретні винаходи (розділ 6) [10]. Порядок надання правової охорони секретних винаходів, обмеження в здійсненні прав на них суттєво не відрізняються від визначених у законодавстві України.

У випадку, якщо при розгляді у федеральному органі виконавчої влади з інтелектуальної власності заявки на винахід буде встановлено, що відомості, які містяться в ній, становлять державну таємницю, заявка на винахід повинна бути засекречена в порядку, установленому законодавством про державну таємницю, і вважається заявкою на видачу патенту на секретний винахід.

Подача заявок на секретні винаходи, розгляд цих заявок і поводження з ними здійснюються з дотриманням вимог законодавства про державну таємницю.

Використання запатентованого секретного винаходу, передача виключного права на секретний винахід (поступка патенту) і надання права на використання секретного винаходу іншим особам здійснюються з дотриманням законодавства про державну таємницю (стаття 30) [10].

Відповідні положення стосовно секретних винаходів, винаходів що стосуються інтересів національної безпеки і оборони держави, умов відчуження державою прав на такі винаходи та відшкодування збитків винахідникам чи власникам таких винаходів мають місце в патентних законах Австрії, Фінляндії, Японії, Швеції тощо [9, 11].

2. Правове регулювання відносин у сфері службового винахідництва

Науково-технічна революція, що зумовила перехід від розробок індивідуального винахідника до створення переважної більшості винаходів у науково-дослідних центрах, лабораторіях та інших організаціях, викликала необхідність заснування інституту службового винаходу. Впорядковане законодавство в цій галузі, що регулює правовідносини між винахідником-службовцем і

роботодавцем, сприяє стимулюванню творчої активності на підприємствах, створенню можливостей для розробки та впровадження у виробництво нових технічних рішень.

Становлення правового регулювання відносин, пов'язаних із службовим винахідництвом, – одна з найбільш важливих тенденцій у розвитку сучасного патентного права. Проблема службових винаходів при цьому розглядається як пошук справедливого поєднання інтересів автора, творчими зусиллями якого створено винахід, та роботодавця, матеріальний внесок якого забезпечив його створення. Так, з одного боку, підприємства, які мають можливості використання винаходу в різноманітних формах, забезпечуються сприятливими умовами для привласнення винаходів, створених службовцями. З іншого боку, службовці (автори винаходів) мають право на винагороду за використання їхніх винаходів.

Сучасне законодавство зарубіжних країн про службові винаходи відображає в цій галузі неокласичну ліберальну модель або соціально орієнтовану модель ринкової економіки. Характерним прикладом неокласичної ліберальної моделі є США, де відсутнє спеціальне законодавство про службові винаходи.

Сучасна правова доктрина США стосовно “службових винаходів” виходить з того, що всі результати технічної творчості, отримані працівником фірми в період його роботи за наймом, – власність роботодавця й повинні передаватися керівництву корпорації негайно після їхнього одержання. Вирішується це, як правило, при найманні на роботу через договори про передання корпораціям “службових винаходів” і інших результатів технічної діяльності. При цьому передбачається символічна компенсація працівникові фірми, необхідна для дотримання юридичних формальностей. Фахівець звичайно зобов'язується передавати наймачеві-корпорації створені ним об'єкти промислової власності й протягом певного часу після звільнення з корпорації в тому випадку, якщо вони зв'язані тематично з колишньою роботою.

Передача прав за договором практикується в основному великими фірмами зі значним обсягом науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт. На практиці масштаби такої діяльності безперервно збільшуються. Так, якщо в 1910 році корпорації США одержували близько 20% патентів, а в 60-ті роки цей показник становив до 60%, то зараз – понад 80. Постійно зменшується частка патентів, одержуваних індивідуальними винахідниками.

Іншими словами, широкі права, надані патентним законодавством винахідникам, повною мірою реалізуються лише в рідких випадках, за винятком переданих прав на об'єкти промислової власності корпораціям і державним відомствам. До того ж виплату авторської винагороди залежно від цінності винаходу й створеного ним прибутку (доходу) робить обмежене коло корпорацій, а винагорода підраховується у виді певного відсотка від суми прибутку (доходу), що звичайно зменшується з часовим лагом, або в міру зростання суми прибутку (доходу).

Отже, патентне законодавство США не забезпечує патентовласникові ані гарантованої винагороди, ані захисту від порушення патенту. Володіння ним створює лише презумпцію (визнання факту юридично достовірним, доки не буде доведено протилежне) його законності без гарантії практичної реалізації прав. Захистити свої права й законні інтереси патентовласник може лише за рішенням суду. У судовому порядку винахідник одержить і підтвердження розмірів заподіяного йому збитку або упущеної вигоди у випадку, якщо буде визнане порушення його виключних прав, що впливають з належності йому патенту. У цьому розумінні патентне законодавство США мало чим відрізняється від українського законодавства, оскільки в обох випадках правовідносини, пов'язані із службовими винаходами, регулюються переважно індивідуальними угодами.

Законопроект про обов'язкову сплату винагороди за службові винаходи неодноразово вносився на розгляд Конгресу США, але зустрічав протидію з боку промислових кіл і не став законом. У США правовідносини між винахідниками та роботодавцями, пов'язані із службовими винаходами, регулюються переважно індивідуальними угодами. Тяжіють до соціально орієнтованої моделі ринкової економіки, на відміну від США, країни Західної Європи, в яких діє законодавство щодо службових винаходів. Загальним для законодавств цих країн є соціальна спрямованість, яка проявляється у більш адекватному підході до балансу інтересів сторін. Джерелами правового регулювання при цьому слугують як спеціальні закони про службові винаходи (Німеччина, скандинавські країни), так і окремі статті чи розділи в загальних патентних законах (більшість країн Європи, Японія). Можливі також інші джерела регулювання правовідносин, наприклад у Японії, де не тільки індивідуальні трудові угоди, а й правила внутрішнього розпорядку компанії складають частину трудової угоди і зв'язують обидві сторони – підприємця та службовця. Дія законодавчих положень стосовно службових винаходів звичайно поширюється на осіб, які зайняті як у приватному, так і в громадському секторі.

Суб'єктами правовідносин у сфері службового винахідництва є роботодавець та службовець. У ролі роботодавця можуть виступати будь-яке підприємство, установа чи організація незалежно від форми власності, у сфері діяльності яких створюється службовий винахід і з якими працівники знаходяться в трудових відносинах, а як службовець – будь-яка фізична особа, яка працює за наймом на підприємстві чи перебуває в інших трудових відносинах з підприємцем.

У зарубіжній законодавчій практиці зміст поняття “службовець” тлумачиться дуже широко. Так, наприклад, § 1 Основного закону Німеччини визначає, що під службовцем слід розуміти фізичну особу, яка згідно з угодою зобов'язана виконувати пов'язану з її особою діяльність для іншої, а саме для наймача [12]. На підставі цього визначення службовцями визнаються науковці, інженерно-технічні кадри, робітники, службовці, солдати тощо. З метою максимального розширення цього

поняття німецька судова практика та доктрина виробили поняття “особа, що подібна до службовців”. Це поняття об’єднує осіб, які організаційно не належать до підприємства, але економічно настільки підпорядковані й залежні від нього, що їхня діяльність подібна до виконання службових обов’язків (журналісти, художники та ін.). Винаходи, що створені цими особами, також підпадають під режим службових винаходів.

Разом з тим, законодавства країн передбачають винятки щодо кола осіб, які визнаються службовцями. У патентному законодавстві Німеччини (у Законі про службові винаходи) широкі права надані університетським викладачам і асистентам. На відміну від працівників приватних фірм, вони мають пріоритет у праві патентування винаходу на своє ім’я. Університет може одержати компенсацію при комерційному використанні винаходу, однак при цьому взагалі мова не йде про відшкодування бюджету всіх витрат на замовлені за державним контрактом дослідження [3].

Винаходи, що створені особами, які належать до категорії службовців, можуть визнаватися службовими чи вільними. Службовий винахід також може стати вільним. Визнання винаходу службовим пов’язано з його патентоздатністю, періодом та обставинами створення. Патентоздатність винаходу, як правило, є умовою визнання його службовим. Деякі відхилення від цього положення існують у праві Великої Британії та Німеччини.

Так, у Великобританії йдеться про винаходи, на які виданий патент. У Німеччині службовими винаходами можуть бути визнані патентоздатні винаходи, а також пропозиції щодо технічного вдосконалення (що не належать до винаходів і новизна яких встановлюється, виходячи не з об’єктивно існуючого рівня техніки, а з рівня техніки, що існує на підприємстві).

На практиці може виникнути ситуація, коли підприємець залишає право на винахід за собою без патентування, як це прийнято і в Україні. Якщо при цьому він відмовляється визнати винахід патентоздатним, то винахідникові досить складно довести протилежне, наприклад, через зобов’язання про нерозголошення третім особам відомостей про винахід. З метою запобігання такій ситуації в законодавствах окремих країн передбачені спеціальні положення.

Так, закон Німеччини захищає інтереси автора винаходу у випадках відмови підприємця подати заявку через небезпеку розкриття секретів виробництва. Така відмова одночасно означає визнання винаходу охороноздатним і в кожному випадку передбачає виплату винагороди автору. Підприємець повинен навести докази того, що винахід був замислений під час роботи винахідника на підприємстві. Якщо ж колишній службовець створив винахід одразу після того, як змінив роботу, то він повинен довести момент зародження винаходу і пояснити, які обставини зробили можливим його створення.

Визнання винаходу результатом службової діяльності винахідника залежить від кола його обов’язків на підприємстві, яке визначається згідно з угодою трудового найму, контрактом і тлумачиться звичайно дуже широко. Таким чином, вирішальним є коло робіт і обов’язків,

що мав працівник на підприємстві. Чим вони ширші, тим більша можливість розглядати винахід працівника як заснований на його обов’язковій діяльності.

Службові винаходи можуть також створюватися за безпосереднім завданням підприємця. У цьому випадку винахідник запрошується на роботу в ту чи іншу фірму спеціально для проведення науково-дослідних розробок на високому технічному рівні, у результаті яких будуть створюватися винаходи. Загальний режим таких винаходів в основному подібний до режиму винаходів, створених під час виконання службових обов’язків. Винаходи, створені за безпосереднім завданням підприємця, у законодавстві можуть виділятися в окрему групу.

Згідно з абзацом 2 статті 4 Закону Німеччини про винаходи службовців винахід вважається службовим, якщо він заснований на досвіді підприємства [3]. У Франції службовими вважаються винаходи, що створюються службовцями за допомогою технічних знань чи інших засобів, що складають специфіку даного підприємства (абзац 2 статті 1 Закону про патенти на винаходи) [9].

Винахід, створений особою, що працює за наймом, може також бути визнаний вільним. Вільними вважаються винаходи, створені службовцем не під час виконання службових обов’язків і без залучення досвіду підприємства. Для визнання винаходу вільним згідно з практикою Німеччини винахідник повинен довести, що винахід за характером його створення не заснований на досвіді чи роботах підприємства, не має ні прямого, ні опосередкованого відношення до обов’язків винахідника як службовця і, таким чином, не є службовим.

При цьому підприємцю надається право протягом трьох місяців заперечити вільний характер винаходу. І лише в тому випадку, коли підприємець не здійснив таких дій, вважається, що він визнав вільний характер винаходу. Окрім наведених категорій винаходів у німецькій практиці визначаються службові винаходи, що стали вільними, які слід відрізняти від винаходів, вільних із самого початку. Службовий винахід стає вільним, якщо підприємець оголосить його вільним або якщо він не прийме його протягом чотирьох місяців після правильного подання заяви, або якщо протягом двох місяців не розпочне дій для повного прийняття винаходу. Така ситуація виникає, коли підприємець не знаходить нічого цінного для себе у винаході й вирішує передати права на нього службовцеві. Така норма подібна нормі законодавства України.

Службові винаходи можуть: належати роботодавцеві з моменту створення; передаватися роботодавцеві без будь-якого договірною регулювання чи згоди службовця; передаватися роботодавцеві на договірних засадах.

Так, згідно із законодавствами Франції та Великої Британії факт створення службового винаходу призводить до виникнення в роботодавця майнового права на цей винахід, долю якого він може вирішувати на свій розсуд. Наприклад, стаття 1 Закону про патенти на винаходи Франції твердить: “Винаходи службовця, створені їм під час виконання контракту на роботу, яка передбачає винахідницьку діяльність і належить до його

службових обов'язків, чи створені в процесі дослідної та проектно-конструкторської діяльності, яка є складовою роботи, що була йому доручена, належать роботодавцеві" [8, 9].

Роботодавець при цьому вільно розпоряджається винаходом і може за своїм бажанням вирішити і опублікувати його чи зберегти в секреті, використати чи не використати, подавати заявку на патент чи передати свої права іншому. Законодавство ФРН, навпаки, виходить з принципу виникнення права на службовий винахід у працівника, який повинен потім передати його роботодавцеві.

Згідно із загальноприйнятою практикою право на винахід, яке спершу виникає в службовця, переходить до роботодавця через "зв'язаність" винаходу з підприємством, де він працює. Правові наслідки обох підходів однакові – майнові права на службовий винахід належать роботодавцеві.

У США, де федеральний закон щодо винаходів службовців відсутній, передача роботодавцеві прав на службові винаходи зумовлюється відповідними статтями трудових контрактів. Більшість трудових контрактів вимагає від службовця передачі будь-яких винаходів: як тих, що були "замислені", так і тих, що були "здійснені" під час служби в роботодавця. Багато трудових контрактів також вимагає передачі роботодавцеві винаходів, створених після закінчення строку найму (так звані "трейлерні" статті).

Законодавча, а також судова та адміністративна практика зарубіжних країн регулює питання сплати справедливої винагороди службовцеві за використання його винаходу. Ці питання стосуються: визначення кола осіб, які можуть претендувати на одержання винагороди; визначення розміру та порядку сплати винагороди.

Визначення кола осіб, які можуть претендувати на одержання винагороди, залежить від трактування поняття службового винаходу відповідними положеннями законодавств і від первісної належності і патентних прав на ці винаходи. Так, у законодавстві Німеччини зазначено, що на винагороду може претендувати службовець, який передасть це право роботодавцеві. Закон Німеччини надає службовцеві право вимагати сплати винагороди, коли він передає свій винахід роботодавцеві і той приймає його повністю чи частково [3].

У законодавстві Франції визначення кола осіб, які можуть претендувати на одержання винагороди, залежить від того, до якої групи службових винаходів віднесене технічне рішення, тобто чи створений винахід особою, яка була спеціально найнята для творчої діяльності, чи він з'явився під час виконання службовцем своїх службових обов'язків або з використанням матеріалів та іншої допомоги роботодавця тощо [9].

Отже, можна зазначити, що у випадку, коли винахід створений службовцем, обов'язком якого є творча діяльність, чи згідно з договором, спеціальної винагороди за нього не передбачається. Це пояснюється тим, що передбачувана висока заробітна плата працівників науково-дослідних організацій вже містить винагороду за винахід.

Так, згідно із законом Франції роботодавець не повинен сплачувати винагороду працівникові за подібні винаходи. Патентний закон Великої Британії надає службовцеві право на одержання винагороди у випадку, коли винахід дає роботодавцеві виключний зиск [8, 9].

Аналіз практики зарубіжних країн у галузі службових винаходів вказує на наявність двох підходів до вирішення проблеми регулювання правовідносин між підприємцем та службовцем-винахідником. Перший полягає у використанні для цього норм загального права та трудових угод за відсутності спеціального законодавчого регулювання. Така форма правовідносин у питаннях ставлення до винаходу підносить права роботодавця (наприклад, щодо сплати спеціальної винагороди за використання винаходу) і значно послаблює позиції винахідника, що працює за наймом. Другий підхід, який здійснюється в більшості країн, передбачає, поряд з трудовими угодами, наявність спеціальних законодавчих положень, що стосуються службових винаходів. Вони можуть бути як частиною загального патентного законодавства (більшість країн Європи), так і окремими законами як у Німеччині. Найбільш розробленим є закон Німеччини про винаходи працюючих за наймом, у якому законодавець передбачив та охопив різноманітні інтереси партнерів трудової угоди: підприємця та службовця-винахідника. Наявність спеціального законодавчого регулювання в галузі службових винаходів дає змогу більш адекватно враховувати інтереси сторін правовідносин (так, передбачається обов'язкова сплата підприємцем винагороди за використання службового винаходу). Законодавство визначає коло осіб, які належать до категорії службовців, та види винаходів, що відносяться до службових, і створюють сприятливі умови для підприємця щодо присвоєння їм службового винаходу, даючи змогу віднести до службовців якомога більшу кількість авторів винаходів і зарахувати до категорії службових переважну більшість винаходів.

З іншого боку, законодавчі акти закріплюють за роботодавцем права власності на службові винаходи. Службовець при цьому зобов'язаний негайно сповістити роботодавця про створення винаходу, надати йому всі необхідні відомості та сприяти в отриманні правової охорони. Роботодавець мусить упродовж певного строку розглянути повідомлення службовця, прийняти рішення щодо винаходу та сповіщати службовця про хід встановлення правової охорони на його винахід.

Законодавство визначає права службовця на винагороду. Визначення розміру винагороди здійснюється із застосуванням певних критеріїв оцінки винаходу та методів розрахунків. В основному оцінка винаходу здійснюється згідно з його економічною цінністю для роботодавця, становищем службовця на підприємстві, його досвідом і вмінням, а також з внеском, який зробив роботодавець у створення винаходу.

Розглянуті законодавства зарубіжних країн, що стосуються службових винаходів, засновуються на досвіді довгого та послідовного розвитку економіки цих країн в умовах ринкових відносин. Їхні положення значно відрізняються одне від одного і віддзеркалюють специфіку

кожної окремої країни. Однак вони мають і певні спільні риси, що відбивають загальну тенденцію розвитку законодавства у цій галузі.

З огляду на вищезазначене доцільно запропонувати зміни та доповнення до Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” з метою приведення у відповідність до міжнародної практики і перевірки придатності окремих його положень для конкретних умов функціонування економіки України. Ці зміни та доповнення мають на меті надати можливість адекватно врахувати інтереси авторів службових винаходів, конкретизувати певні процедурні питання, більш повно врегулювати питання сплати винахідникові винагороди за його винахід, полегшити вирішення спірних питань стосовно службових винаходів.

З метою чіткого визначення сфери дії статті 9 Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” в новій редакції [2] доцільно:

визначити коло осіб, на яких поширюється дія наведеної статті (наприклад, уточнити правовий статус таких груп винахідників, як військовослужбовці, вчені вищих навчальних та наукових закладів тощо);

більш чітко визначити коло винаходів, що належать до службових, для чого розширити його за рахунок винаходів, які були створені за допомогою матеріалів, досвіду, устаткування та іншої допомоги роботодавця;

уточнити формулювання “створені за дорученням роботодавця”, оскільки воно не пояснює, чи були винахідницька діяльність та можливе створення винаходу зумовлені умовами контракту або договору найму, чи таке доручення було дане роботодавцем пізніше;

зумовити віднесення винаходу до категорії службових періодом його створення, який повинен охоплюватися періодом дії належним чином оформлених трудових відносин. При цьому слід розглянути питання доцільності подовження цього терміну на певний строк (наприклад, на 1 рік) після закінчення цих відносин, коли є підстави вважати, що винахід був створений на основі досвіду, набутого на попередньому місці роботи; ввести поняття “вільних” винаходів.

Для врегулювання відносин стосовно сплати винагороди доцільно:

розширити критерії визначення її розміру та включити до них: службове становище винахідника, його досвід та вміння, що були виявлені при створенні винаходу, ступінь внеску роботодавця в створення винаходу;

розглянути питання доцільності визначення конкретних форм сплати винагороди та конкретних методів її обрахування;

передбачити випадки можливої зміни розміру винагороди (наприклад, залежно від ступеня використання винаходу, при зміні обставин, якими визначався попередній розмір винагороди).

Слід зазначити, що ефективне функціонування спеціальних норм щодо службових винаходів Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” можливе лише за умови вдосконалення інших законодавчих актів (трудового, конкурентного), реформування структури органів державної влади, до компетенції яких

належать питання охорони інтелектуальної власності, створення спеціалізованого патентного суду, розвитку судової практики та прецедентного права в цій галузі.

3. Захист інтелектуальної власності в договорах на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт при виконанні державного замовлення

Розглянемо питання захисту інтелектуальної власності при виконанні державного замовлення, у тому числі і військових програм в країнах, що мають значний оборонний потенціал, і яка роль у цьому захисті відведена в законодавчому порядку національним оборонним відомствам.

Міністерством оборони США на основі федерального законодавства розроблені нормативні акти, що регламентують порядок придбання та передачі прав на інтелектуальну власність і обмеження на її розповсюдження. Відносини між міністерством оборони та підрядниками встановлюються контрактами і, як правило, на конкурентній основі. При укладанні контракту найважливішим питанням є визначення власника права на використання інтелектуальної власності, під якою розуміються авторські права, технічні дані та програмно-математичне забезпечення. Контракт на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт обов'язково містить розділ щодо охорони об'єктів права інтелектуальної власності. Звичайно міністерство оборони зберігає право власності за виконавцем на такі об'єкти, що отримані під час виконання контракту. За державою при цьому залишається безстрокова, невідзивна, непередавана і безкоштовна ліцензія на використання винаходів, отриманих в результаті виконання контракту. Але якщо підрядник визнає за краще не зберігати за собою право власності на розроблений об'єкт промислової власності, держава може взяти ці права собі, надавши підряднику безкоштовну ліцензію.

Розділ про правовий захист промислової власності, як правило, передбачає для держави так звані “права втручання”, тобто вона може поставити вимогу підряднику надати ліцензію іншій фірмі, якщо буде встановлено, що підрядник не вжив необхідних дій для практичної реалізації винаходу чи в інших випадках, що обумовлені державними інтересами. Міністерство оборони має виключні права на технічні дані за контрактом, якщо вони отримані за державні кошти і визначені в контрактних вимогах. Виключні права на технічні вимоги (інформація технічного та наукового характеру, програмно-математичне забезпечення електронно-обчислювальних машин, а також фінансові, вартісні або ціннові та інші дані управлінського характеру) дозволяють міністерству оборони використовувати їх за своїм розсудом (включаючи і наступні роботи з іншими підрядниками) [6].

Міністерство оборони отримує обмежені права на неопубліковані дані, що стосуються компонентів, технологічних процесів чи зразків, розроблених на кошти підрядника, без права передачі їх недержавним підприємствам та установам (крім надзвичайних обставин).

Але міністерство може використовувати, копіювати чи розкривати ці дані для внутрішніх потреб державних відомств.

Політика міністерства оборони у відношенні прав на програмно-математичне забезпечення по суті така ж, як і та, що здійснюється у відношенні технічних даних. У замовника є виключні права на програмно-математичне забезпечення в тому випадку, якщо воно розроблено за контрактом. Програмно-математичне забезпечення, що виконане на кошти підрядника, може бути придбане з правами обмеженого використання тільки державними відомствами.

Окрема глава Зводу законів США присвячена винаходам, створеним у результаті досліджень або розробок за підтримки федерального уряду [6].

Стосовно цих винаходів здійснюється політика:

застосування патентної системи для сприяння їх використанню;

забезпечення одержання урядом прав на винаходи, створені за підтримки федерації, достатніх для задоволення потреб держави;

скорочення до мінімуму витрат у цій галузі (глава 18, § 200) [6].

Стосовно зазначених винаходів, на які мале підприємство або некомерційна організація придбали право, федеральний орган, відповідно до угоди про фінансування, за якою було створено даний винахід, має право вимагати від підрядника, правонаступника або власника виключної ліцензії на винахід – предмет угоди надання невиключної, частково виключної або виключної ліцензії в будь-якій галузі застосування відповідальному заявнику або заявникам на умовах, що відповідають обставинам, і якщо підрядник, правонаступник або ліцензіат відмовляють у наданні такої ліцензії, федеральний орган може прийняти рішення, що така дія необхідна, якщо:

a) підрядник або правонаступник не зробили або не передбачили зробити у визначений час ефективних кроків для досягнення практичного використання винаходу – предмета угоди в цій галузі застосування;

b) для задоволення потреб охорони здоров'я або безпеки, що не задовольняються належним чином підрядником, правонаступником або їхніми ліцензіатами;

c) для виконання вимог відкритого застосування, визначених федеральними правилами, і ці вимоги не задовольняються належним чином підрядником, правонаступниками або ліцензіатами (глава 18, § 203) [6].

Кожний федеральний орган США має повноваження: подавати заявку, одержувати і підтримувати чинними в США і за кордоном патенти або інші форми охорони винаходів, на які федеральний уряд має право, володіє правовим титулом або до яких він виявляє інтерес;

надавати невиключні, виключні або частково виключні ліцензії на належні федерації заявки на патенти або інші одержані форми охорони без виплати або з виплатою роялті або іншої винагороди;

робити всі інші відповідні та необхідні кроки з метою охорони і здійснення прав на винаходи, належні федерації, від імені федерального уряду безпосередньо або через договори;

передавати охорону права, титулу або інтересу щодо винаходу, належного федерації, і контроль за ним повністю або частково іншому федеральному органу (глава 18, § 207) [6].

Не вдаючись в інші подробиці патентного закону США, можна зробити такі висновки.

1. Існуюча контрактна система спрямована на застосування патентної системи для сприяння ефективного використанню винаходів.

2. Урядом забезпечуються можливості одержання прав на винаходи, створені за підтримки федерації, достатні для задоволення потреб держави.

3. Зазначені вище процедури і повноваження органів державної влади чітко визначені в законі.

У США застосовується більше 20 законів і актів президента США щодо стимулювання передачі технологій і обліку прав на результати наукової та науково-технічної діяльності. На обліку виключних прав державних органів і відомств США налічується близько 100 тисяч патентів, а їх кількість поповнюється більш ніж на 1 тисячу на рік [13]. Законодавство США, що визначає процедуру передачі технологій, є основою національної інноваційної системи і базою створених організаційних форм, які забезпечують процес комерціалізації технологій. У нормативних актах США чітко і конкретно прописані функції, умови, терміни, відповідальні особи.

Основними в цій сфері є два законодавчі акти: так звані закони Бай–Доула і Стівенсона–Уайдлера, які були прийняті в 1980 році після виявлення негативних наслідків законодавчої практики тотального закріплення за державою всіх прав на винаходи, отримані в результаті виконання НДДКР, фінансованих державою, з метою відмови від такої політики. Дія законів спрямована на стимулювання комерціалізації результатів наукових розробок, що фінансуються федеральним урядом.

Закон Бай – Доула фундаментальним чином змінив взаємодію між державою, університетами і приватним бізнесом у частині передачі прав на інтелектуальну власність і заохочення введення в економічний обіг винаходів, створених за бюджетні кошти, на основі надання ліцензій приватним особам.

За експертною оцінкою Офісу передачі технологій США, економічні наслідки закону Бай–Доула полягають в утворенні ринків з обсягом продажу 9–13 мільярдів доларів, створенні від 50 до 100 тисяч нових робочих місць і отриманні більш ніж 2 мільярдів доларів від податків у місцевий і федеральний бюджети щорічно [13].

Аналіз політики США у сфері правового забезпечення й реалізації прав держави на результати науково-технічної діяльності, що фінансується з державного бюджету, дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, зусилля країни спрямовані, насамперед, на підвищення конкурентоспроможності національної промисловості за рахунок якнайшвидшого освоєння (а не тільки майнового закріплення за державою) результатів НДДКР, фінансованих за рахунок коштів державного бюджету.

По-друге, закріплення за державою виключних прав на всі результати НДДКР, фінансованих з державного

бюджету, приводило до негативних наслідків, що змусило уряд країни відмовитися від продовження такої політики.

По-третє, у країні послідовно реалізується політика, спрямована на закріплення виключних прав на результати НДДКР, фінансованих державою на конкурсній основі, за виконавцем (науково-технічною корпорацією, університетом, дослідним інститутом). Права за державою закріплюються як виключення в конкретно окреслених межах для результатів інтелектуальної діяльності, що отримані при розробці продукції військового, спеціального й подвійного призначення. Саме така політика держави відбита у відповідних законодавчих актах. Вона розглядається як необхідна умова для ефективного введення результатів фінансованих державою НДДКР у господарський обіг, одержання їх обґрунтованої вартісної оцінки й прибутку.

В останні роки відносно невелика частина винаходів, отриманих при виконанні фінансованих державою НДДКР, патентується на ім'я уряду США тільки шістьма агентствами, через які здійснюється фінансування. Це Національний інститут здоров'я, сухопутні сили, військово-морський флот, військово-повітряні сили, міністерство енергетики й аерокосмічне агентство. Однак обсяг роялті, одержуваних у результаті продажу державою ліцензій на використання таких патентів, досить малий у порівнянні із загальними обсягами бюджетного фінансування. При цьому приблизно 95% від загальної суми роялті одержує Національний інститут здоров'я й тільки 5% – інші п'ять федеральних агентств. Ці суми на порядок менше витрат уряду США на НДДКР. Більше того, Закон Стівенсона–Уайдлера, прийнятий у 1980 році, про технологічні новації (з виправленнями 1986 року) уповноважив федеральні лабораторії укладати спільні науково-дослідні угоди з приватними фірмами й оформляти на них патенти на будь-які одержувані результати.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Угода про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність («TRIPS») 15 квітня 1994 // Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика. В 4-х т. Т. 1 / под общ. ред. А. Д. Святотського. К., 1999. С. 56–66.

2. Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” від 15.12.93 № 3687-12, редакція від 25.06.2003 [Електронний ресурс] // Інформаційно-пошукова система “Інфодиск: Законодавство України”. Підприємство “Інфодиск”, 2005.
3. Патентний Закон Федеративної Республіки Німеччина від 5 травня 1936 р. нова редакція від 16.12.1980 р.; остання зміна від 23.07.2002.
4. Патентный закон Франции от 02.01.68 № 68-1 с изменениями по Закону № 84-500 от 27 июня 1984 г. М. : ВНИИПИ НПО "Поиск", 1983.
5. Закон США "Про забезпечення безпеки ЕОМ" № НК 145, прийнятий Конгресом у травні 1987 р.
6. Звід законів США. Захист прав інтелектуальної власності : зб. документів, матеріалів, статей / за заг. ред. О. Д. Святоцького. К. : Ін Юре, 2003.
7. Постановление Правительства Российской Федерации от 02.09.99 № 982 "Об использовании результатов научно-технической деятельности". URL: <http://www.fips.ru>.
8. Патентний закон Великої Британії.
9. Патентное законодательство зарубежных стран. П20. В 2-х т. Т. 1 / сост. Н. К. Финкель. М. : Прогресс, 1987.
10. Патентний закон Російської Федерації від 23 вересня 1992 р. № 3517-І зі змінами і доповненнями, внесеними законом від 07.02.2003 № 22-ФЗ/7. URL: <http://www.fips.ru>.
11. Закон № 121 від 13.04.1959 зі змінами, внесеними законом № 30 від 1978 р. Японія.
12. Основной Закон Федеративной Республики Германия от 23 мая 1949 года со следующими изменениями и дополнениями / под ред. Ю. П. Урьяса. М. : Прогресс, 1991.
13. Беляков А., Груздев А., Груздев Ю.. Кому у нас нужна интеллектуальная собственность? Проблемы инновационной системы в России // ВПК. 2006. 22–28 февраля (№ 7). С. 9.

Стаття надійшла до редколегії 27.07.2018

Рецензент С. В. Лапицький, д-р техн. наук, проф